

WALENTY POCZTA

ŹRÓDŁA DOCHODÓW ROLNICZYCH SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH

Rolnicze spółdzielnie produkcyjne są złożonymi jednostkami gospodarczymi, prowadzącymi wielokierunkową działalność wytwórczą o charakterze rolniczym i nierolniczym. Celowym więc wydaje się określenie funkcji dochodowych spełnianych przez poszczególne działy, jak i określenie dochodowości produkcji tych działalności spółdzielni.

Badania prowadzono w oparciu o zbiorowość rolniczych spółdzielni produkcyjnych województwa poznańskiego za lata 1976 - 1982. W badaniach uwzględniono w poszczególnych latach około 90 - 95% wszystkich spółdzielni, co daje liczbę około 100 gospodarstw spółdzielczych. Wyjątek stanowi rok 1982, kiedy badaniami objęto tylko około 60% ogólnego stanu. Od tego roku Centralny Związek Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych pozostawił do decyzji poszczególnych spółdzielni wykonanie stosownych sprawozdań¹. Te, które ich nie wykonały nie mogły zostać uwzględnione w badaniach, w pozostałych latach pominięto nie-liczne spółdzielnie, odnośnie do których wystąpiły trudności z ustaleniem potrzebnych danych. Miało to miejsce głównie z powodu przyłączenia i rozłączenia się tych spółdzielni z innymi. Zebrany materiał do badań pochodzi ze sprawozdawczości RSP opartej na księgowości. Powinien być więc w pełni wiarygodny, tym niemniej — znając praktyczne trudności w przypisaniu wielu nakładów poszczególnym działom — należy uzyskane wyniki traktować jako przybliżone.

Niektórzy ekonomiści rolni mają zastrzeżenia do takiego ujęcia uważając, że organiczny charakter gospodarstwa podważa wiarygodność rachunku prowadzonego metodą rozdzielczą². Jednak w przypadku spółdzielni rolniczych mamy do czynienia z sytuacją istnienia szeregu działów produkcyjnych nie związanych bezpośrednio z ziemią lub z produk-

¹ Wykonanie identycznych badań w latach późniejszych, tj. po 1982 r., dla tak szerokiej zbiorowości jest niezwykle utrudnione ze względu na możliwość pomijania tej problematyki przez spółdzielnie w swoich sprawozdaniach.

² Zob. wygłoszone referaty i sprawozdania z dyskusji na Sesji Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN z okazji jubileuszu 80-lecia urodzin prof. dr R. Manteuffla, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1984, nr 4.

cją o systemie nakładczym. Takie spojrzenie nie budzi już tego typu wątpliwości. Pozostają one nadal aktualne odnośnie do rozdzielenia produkcji rolniczej na roślinną i zwierzęcą. Zauważyć jednak należy, że znaczna część produkcji zwierzęcej w spółdzielniach oparta była na powiązaniach z rynkiem produktów rolnych (zakup zwierząt do chowu, zakup pasz treściwych), co znacznie zmniejszyło jej organiczny charakter³. Dlatego zdecydowano się zastosować rachunek rozdzielczy również w obrębie produkcji rolnej. Generalnie jednak wydaje się, że bardziej wiarygodne jest posługiwanie się produkcją rolniczą jako całością.

Zaliczenie poszczególnych rodzajów kosztów i dochodów do wyodrębnionych działów produkcji dokonane było w ramach obowiązującego systemu rachunkowości i sprawozdawczości w RSP w oparciu o jednolitą instrukcję CZ RSP. „Wynik finansowy” dla poszczególnych działów produkcji ustalono w spółdzielniach według następującego schematu:

1. Dochody, tj. wartość produkcji uzyskana według cen ewidencyjnych, nadwyżka na sprzedaży i dochody nadzwyczajne
minus
2. Koszty bezpośrednie, w tym także robocizna najemna, koszty pośrednie oraz straty nadzwyczajne
równa się
3. Dochód gospodarstwa
plus, minus
4. Dotacje (+), podatek scalony (—), zwiększenie (—) lub zmniejszenie (+) rezerwy gospodarczej
równa się
5. Dochód ogólny
minus
6. Opłata pracy spółdzielców
równa się
7. Nadwyżka lub strata (saldo ($\pm$) dla całej zbiorowości daje dochód czysty).

Przy zaprezentowanym wyżej sposobie wyliczania dochodów poszczególnych działów produkcji ich ekonomiczne wyniki przedstawiają trzy kategorie dochodowe: dochód gospodarstwa, dochód ogólny i dochód czysty.

Dochód gospodarstwa obejmuje dochód przez gospodarstwa faktycznie wytworzony. W odróżnieniu od niego dochód ogólny może być powiększony o dotacje na wyrównanie rentowności i poprzez zmniejszenie rezerwy gospodarczej lub pomniejszony o podatek scalony i poprzez

³ R. Manteuffel, *Rachunek ekonomiczny w gospodarstwie rolniczym oraz* Z. Grochowski, *Kształtowanie cen produktów rolniczych*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1984, nr 4.

zwiększenie rezerwy gospodarczej. Szczególnie istotną pozycją są w tym przypadku dotacje na wyrównanie rentowności, które sprawiają, że dochód ogólny na ogół był większy od dochodu gospodarstwa.

Najogólniej rzecz ujmując, dochód ogólny jest dzielony na spożycie (opłata pracy członków spółdzielni i ich domowników) oraz akumulację.

Trzeci rodzaj kategorii dochodowych — dochód czysty zapewnia akumulację własną spółdzielni. Nie oznacza to jednak, że w praktyce jest równy jej faktycznej wielkości. Z dochodu czystego spółdzielnie odprowadzają bowiem tzw. „dochód nienależny” na rzecz funduszy scentralizowanych w CZ RSP, a także część dochodu czystego przeznaczają na rezerwę na stabilizację dochodu uznawaną często za składnik akumulacji, która w praktyce przeznaczona jest na cele spożycia, lecz nie w danym roku obrachunkowym. W dochodzie czystym partycypuje także spożycie zbiorowe spółdzielców poprzez fundusz socjalno-kulturalny i mieszkaniowy.

Odnosnie do dochodu czystego, obliczonego jak wyżej, konieczne są pewne uwagi. Mianowicie dochód czysty uzyskany w określonym dziale ma poniekąd charakter względny, gdyż zależy od wcześniej przyjętych normatywów opłaty za pracę. Stąd też zdarzyć się może, że przy tych samych wynikach produkcyjnych w jednej spółdzielni może wystąpić nadwyżka, a w innej — strata. Opłata za pracę własną spółdzielców w poszczególnych działach nie jest związana ze stopniem ich opłacalności. Natomiast jest uzależniona od uciążliwości i stopnia kwalifikacji potrzebnych przy wykonywaniu określonych prac. Dlatego często przy wyliczaniu dochodu czystego wprowadza się tzw. umowną opłatę za pracę. W opracowaniu nie posłużono się tym rozwiązaniem uznając, że jest to wprowadzenie kategorii obcej tej formie gospodarowania⁴. Podstawowym jednak argumentem za liczeniem faktycznie poniesionych kosztów pracy własnej była możliwość wyliczenia rzeczywiście uzyskanego dochodu czystego. Dochód czysty faktycznie wytworzony w spółdzielniach, a nie teoretycznie wyliczony, jest bowiem bardzo istotną kategorią dochodową. Tylko on w tym wypadku może poprawnie informować, czy przy przyjętych normatywach opłaty pracy i obowiązujących aktualnie relacjach cenowych oraz istniejących umiejętnościach gospodarowania zapewnione są możliwości reprodukcji rozszerzonej.

Poniżej dokonano analizy znaczenia poszczególnych działów produkcji w tworzeniu dochodów w spółdzielniach, posługując się wszystkimi trzema omówionymi już kategoriami dochodowymi i określono dochodowość poszczególnych działów, odnosząc uzyskane dochody do kosztów materiałowo-pieniężnych⁵. Poszczególne działy produkcji wyodrębniono

⁴ M. Ciepielewska, *Niektóre problemy metody obliczania opłacalności w spółdzielniach produkcyjnych*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1957, nr 4.

⁵ Koszty materiałowo-pieniężne nie obejmują opłaty pracy własnej (tj. opłaty

kierując się stosowaną w tym zakresie praktyką w księgowości spółdzielni produkcyjnych, a więc wyodrębniono produkcję rolniczą wraz z podziałem na roślinną i zwierzęcą, przetwórstwo rolne, usługi i produkcję pozapodstawową (zakładów wydzielonych).

PRODUKCJA ROLNICZA

Omawiane lata cechowały się bardzo zróżnicowanym znaczeniem produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów spółdzielczych (tabela 1). Zróżnicowany udział produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów był funkcją głównie niestabilnej dochodowości samej produkcji rolniczej, a pa

Tabela 1

Produkcja rolnicza

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	448,3	248,1	433,8	358,9	527,9	2111,8	1318,3
2. udział produkcji rolniczej w dochodzie gospodarstwa (%)	78,3	44,8	47,5	39,4	63,7	87,9	70,7
3. dochodowość (%)	38,7	15,6	22,3	15,9	21,6	70,1	40,2
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	507,9	332,2	543,2	520,2	647,6	1808,1	1338,6
2. udział produkcji rolniczej w dochodzie ogólnym (%)	79,9	51,3	51,7	45,9	58,1	80,7	64,8
3. dochodowość (%)	43,9	20,8	28,4	23,4	26,4	60,2	40,8
C. 1. dochód czysty (mln zł)	137,1	-55,0	46,6	-40,4	-55,5	723,5	183,3
2. udział produkcji rolniczej w dochodzie czystym (%)	69,5	-47,8	15,6	-22,4	-136,4	97,2	36,7
3. dochodowość (%)	11,9	-3,4	3,4	-1,8	-2,3	24,1	5,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

części wynikał także ze zmian poziomu dochodowości pozostałych działów produkcji. Szczególnie niekorzystnymi były środkowe lata (1977, 1978, 1979, 1980) badanego okresu. W latach 1977 - 1979 z produkcji rolniczej pochodziła mniej niż połowa dochodu wytworzonego w gospodarstwach spółdzielczych. Przeznaczanie aż do 1979 r. ponad połowy dotacji na wyrównanie rentowności do produkcji rolniczej spowodowało, że udział produkcji rolniczej w tworzeniu dochodu ogólnego był nieco większy. Jednocześnie fakt ten sprawił, że jej dochodowość mierzona

pracy członków spółdzielni i ich domowników), lecz tylko opłatę pracy najemnej oraz koszty materialne i grupę tzw. kosztów pieniężnych; zob. A. Pietraszewski, *Zasady analizy gospodarczej i rachunku ekonomicznego w RSP*, Poznań 1977 oraz *Encyklopedia Ekonomiczno-Rolnicza*, Warszawa 1984.

dochodem ogólnym była większa od mierzonej dochodem gospodarstwa. Wyjątkiem był rok 1981, kiedy była mniejsza. Miało to miejsce w wyniku zwiększenia rezerwy gospodarczej o większą kwotę niż wynosiła suma dotacji do produkcji rolniczej. Można więc stwierdzić, że dotacje podnosiły wyraźnie dochodowość produkcji rolniczej, aczkolwiek w sposób umiarkowany.

Jeszcze bardziej, niż w przypadku dochodu gospodarstwa i dochodu ogólnego, zróżnicowana była rola produkcji rolniczej w tworzeniu dochodu czystego. Aż w trzech latach: 1977, 1979 i 1980 produkcja rolnicza w spółdzielniach poznańskich zamknęła się stratą. W 1980 r. strata ta stanowiła aż 136,4% wytworzonego dochodu czystego. Z kolei rok 1981 charakteryzował się udziałem w produkcji rolniczej w tworzeniu dochodu czystego w 97,2%. We wszystkich latach (z wyjątkiem 1981 r.) dochodowość produkcji mierzona stosunkiem dochodu czystego do kosztów była niższa w produkcji rolniczej niż przeciętnie we wszystkich działach łącznie. W wymienionych już latach: 1977, 1979 i 1980 była ujemna.

Aby wyjaśnić głębiej tak duże zróżnicowanie produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów spółdzielczych, trzeba sięgnąć do jej podziału na produkcję roślinną i zwierzęcą (tabela 2 i 3). Produkcja roślinna we wszystkich omawianych latach była bardzo dochodowym działem produkcji. Jej dochodowość (wszystkie trzy rodzaje) była zawsze zdecydowanie wyższa niż dochodowość produkcji wszystkich działów łącznie. Diametralnie różna była sytuacja w produkcji zwierzęcej. W latach 1977, 1978 i 1979 była ona nieopłacalna (koszty przewyższały wartość produkcji) i pomniejszała dochody gospodarstw spółdzielczych. W 1980 r. jej dochodowość mierzona ilorazem dochodu gospodarstwa przez koszty materiałowo-pieniężne produkcji wynosiła 0, co oznacza, że koszty produk-

Tabela 2

Produkcja roślinna

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	393,7	399,7	598,5	527,7	527,1	1197,4	1118,1
2. udział produkcji roślinnej w dochodzie gospodarstwa (%)	68,8	72,2	65,5	58,0	63,6	49,7	60,0
3. dochodowość (%)	58,0	78,1	95,2	74,1	66,0	137,7	102,4
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	432,3	435,6	615,9	542,3	543,3	948,0	1134,2
2. udział produkcji roślinnej w dochodzie ogólnym (%)	68,0	67,3	58,5	47,8	49,0	42,3	54,9
3. dochodowość (%)	93,3	85,2	99,6	77,2	68,3	109,6	103,8
C. 1. dochód czysty (mln zł)	180,0	175,3	291,0	198,4	114,1	320,3	359,6
2. udział produkcji roślinnej w dochodzie czystym (%)	91,2	152,3	97,1	109,8	280,3	43,0	71,9
3. dochodowość (%)	38,9	34,3	46,3	27,9	14,3	37,0	32,9

Produkcja zwierzęca

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	54,6	-151,6	-164,7	-168,8	0,8	914,4	200,2
2. udział produkcji zwierzęcej w dochodzie gospodarstwa (%)	9,5	-27,4	-18,0	-18,6	0,1	38,2	10,7
3. dochodowość (%)	7,9	-14,0	-12,4	-11,0	0,0	42,7	9,1
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	75,6	-103,4	-72,7	-22,1	102,0	860,1	204,4
2. udział produkcji zwierzęcej w dochodzie ogólnym (%)	11,9	-16,0	-6,8	-1,9	9,1	38,4	9,9
3. dochodowość (%)	10,9	-9,5	-5,5	-1,4	6,2	40,2	9,3
C. 1. dochód czysty (mln zł)	-42,9	-230,3	-244,4	-238,8	-169,6	403,2	-176,3
2. udział produkcji zwierzęcej w dochodzie czystym (%)	-21,7	-200,1	-81,5	-132,2	-416,7	54,2	-35,2
3. dochodowość (%)	-6,2	-21,2	-18,5	-15,5	-10,3	18,8	-8,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

cji równały się jej wartości. W pozostałych latach była dochodowa, lecz poziom dochodowości zawsze był niższy od przeciętnego. Otrzymane przez spółdzielnie dotacje powodowały, że w zakresie tworzenia dochodu ogólnego sytuacja w produkcji zwierzęcej była nieco lepsza. Relatywnie duża opłata pracy własnej sprawiła, że aż w sześciu z siedmiu badanych lat produkcja zwierzęca zamknęła się stratą. Do szczególnie niekorzystnych należały lata: 1977 i 1980, kiedy to strata w produkcji zwierzęcej przekroczyła odpowiednio 2 i 4 razy wielkości uzyskanego dochodu czystego w badanych spółdzielniach. Nadwyżka w produkcji zwierzęcej została osiągnięta tylko w 1981 r. Na jej opłacalność w tym roku wpłynęło przede wszystkim przeszacowanie wartości inwentarza żywego. Umieszczenie tego przeszacowania na koncie „wartość produkcji”, a nie wpisanie go w dobro konta „fundusz zasobowy” nie było uzasadnione merytorycznie.

Reasumując, można stwierdzić, że dochodowa rola produkcji rolniczej w spółdzielczości rolniczej w wielu z badanych lat była nieproporcjonalnie niska do zaangażowanych nakładów. Było to powodowane głównie bardzo miernymi efektami ekonomicznymi w produkcji zwierzęcej.

PRZETWÓRSTWO ROLNE

Przetwórstwo rolne było działem, którego udział w wartości produkcji rósł najszybciej. W latach 1976-1982 zwiększył się ponad 10-krotnie. Dochód gospodarstwa uzyskany w tym dziale produkcji był bądź bardzo niewielki (lata 1976, 1981 i 1982), bądź też ujemny w latach pozostałych

Tabela 4

Przetwórstwo rolne

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	4,9	-5,3	-12,3	-29,4	-100,5	11,8	41,8
2. udział przetwórstwa rolnego w dochodzie gospodarstwa (%)	0,9	-1,0	-1,3	-3,2	-12,1	0,5	2,2
3. dochodowość (%)	20,9	-4,7	-4,9	-6,1	-14,0	1,4	4,1
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	4,9	13,0	27,0	43,3	67,0	165,3	232,9
2. udział przetwórstwa rolnego w dochodzie ogólnym (%)	0,8	2,0	2,6	3,8	6,0	7,4	11,3
3. dochodowość (%)	10,9	11,6	10,7	9,0	9,3	19,4	23,0
C. 1. dochód czysty (mln zł)	1,4	6,6	12,0	11,1	19,9	95,1	158,9
2. udział przetwórstwa rolnego w dochodzie czystym (%)	0,7	5,8	4,0	6,1	48,9	12,8	31,8
3. dochodowość (%)	6,0	5,9	4,7	2,3	2,8	11,2	15,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

(tabela 4). Czyli przetwórstwo rolne nie było dochodowe, jeśli mierzyć je wskaźnikiem dochodowości, umieszczając w liczniku dochód gospodarstwa. Nie oznaczało to jednak, że spółdzielcom nie opłacało się rozwijać tego działu produkcji. Był on bowiem działem najsilniej dotowanym, głównie dotyczyło to mieszalni pasz treściwych. Także tempo wzrostu dotowania przetwórstwa było najwyższe. Spowodowało to, że od 1980 r. ponad 50% dotacji na wyrównanie rentowności, które otrzymały spółdzielnie, dotyczyło przetwórstwa. Na przykład w latach 1981 i 1982 na ten dział przypadało około 80% ogólnej sumy dotacji. Bardzo wysoki poziom dotacji spowodował, że dochodowość tego działu mierzona stosunkiem dochodu ogólnego do kosztów produkcji, w przeciwieństwie do poprzedniego miernika była we wszystkich latach dodatnia i wykazywała tendencję wzrostową. Stosunkowo niskie koszty pracy własnej sprawiły, że w zakresie tworzenia dochodu czystego, przetwórstwo rolne stało się znaczącym działem. Dla przykładu w latach 1980 i 1982 przetwórstwo dawało odpowiednio 48,9% i 31,8% dochodu czystego objętych badaniem spółdzielni. W tych też latach i w 1977 r., także wskaźnik dochodowości mierzony ilorazem dochodu czystego do kosztów produkcji był wyższy w tym dziale niż odnośnie do całej produkcji.

Określając efektywność ekonomiczną tego działu produkcji można stwierdzić, że sam proces produkcji nie był dochodowy, natomiast zasilanie go z zewnątrz i niskie koszty pracy własnej sprawiły, że jako dział produkcji był dochodowy. W związku z tym opłacało się go rozwijać, albowiem dla spółdzielni najważniejszym był faktycznie uzyskany dochód, bez względu na to czy powstał on w wyniku procesu produkcji, czy też pochodził z zewnętrznego zasilania finansowego.

USŁUGI

Działem, w którym wskaźnik dochodowości produkcji w spółdzielniach był najwyższy były usługi (tabela 5). Udział dochodu gospodarstwa, dochodu ogólnego jak również dochodu czystego uzyskanych ze sprzedaży usług na ogół kilkakrotnie przewyższał udział usług w wartości produkcji. Lecz ze względu na niewielki zakres usług ich udział w sumie dochodu gospodarstwa i dochodu ogólnego był niewielki.

Tabela 5

Usługi

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	20,0	37,4	51,6	75,2	69,1	66,7	59,9
2. udział usług w dochodzie gospodarstwa (%)	3,5	6,8	5,6	8,3	8,3	2,8	3,6
3. dochodowość (%)	71,4	123,0	89,1	90,0	82,7	98,4	90,9
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	25,8	37,9	50,9	76,1	69,2	66,7	59,2
2. udział usług w dochodzie ogólnym (%)	4,0	5,9	4,8	6,6	9,6	3,7	3,3
3. dochodowość (%)	92,1	124,7	87,9	91,0	82,8	98,4	89,8
C. 1. dochód czysty (mln zł)	14,8	21,0	25,0	30,9	31,9	33,2	25,5
2. udział usług w dochodzie czystym (%)	7,5	18,2	8,3	17,1	78,4	4,5	5,1
3. dochodowość (%)	52,9	69,1	43,2	37,0	38,2	33,3	38,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

Usługi przynosiły badanym spółdzielniom w zależności od roku od 2,8% do 8% dochodu gospodarstwa oraz od 3,3% do 9,6% dochodu ogólnego. Zazwyczaj udział ten rósł w latach mniej pomyślnych pod względem ekonomicznym w produkcji rolniczej. Dużo większe natomiast znaczenie posiadały usługi w zakresie tworzenia dochodu czystego. Ich udział w całości wytworzonego przez omawiane spółdzielnie dochodu czystego wynosił od kilku do kilkunastu procent, a w krytycznym dla spółdzielni pod względem dochodowym 1980 r. usługi dały aż 78,4% dochodu czystego. Pamiętać jednak trzeba, że przyczyną tak dużego wzrostu ich udziału w tymże roku była ogromna strata w produkcji zwierzęcej. Generalnie można stwierdzić, że usługi były niewielkim działem produkcji, lecz wysoce i stabilnie dochodowym.

PRODUKCJA POZOSTAŁA (POZAPODSTAWOWA)

Badany okres charakteryzował się w spółdzielniach poznańskich rozwojem produkcji pozarolniczej. Zakłady wydzielone tworzyły w latach 1977-1980 od 40% do 55% dochodu gospodarstwa (tabela 6). Naj-

Tabela 6

Produkcja pozapodstawowa

Wyszczególnienie	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
A. 1. dochód gospodarstwa (mln zł)	99,2	273,6	440,1	504,6	332,6	211,3	443,9
2. udział pozostałej produkcji w dochodzie gospodarstwa (%)	17,3	49,4	48,2	55,5	40,1	8,8	23,8
3. dochodowość (%)	31,4	40,6	49,0	35,7	31,1	21,1	55,7
B. 1. dochód ogólny (mln zł)	97,4	264,3	437,4	502,5	330,8	200,4	436,8
2. udział pozostałej produkcji w dochodzie ogólnym (%)	15,3	40,8	40,9	43,7	29,7	8,9	21,1
3. dochodowość (%)	30,9	39,3	48,7	35,5	30,9	20,0	54,8
C. 1. dochód czysty (mln zł)	44,1	142,5	216,1	179,2	44,1	-108,0	132,5
2. udział pozostałej produkcji w dochodzie czystym %	22,3	123,8	72,1	99,2	109,1	-14,5	26,5
3. dochodowość (%)	14,0	21,2	24,0	12,7	4,1	-10,8	16,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

mniejszy udział w tworzeniu tego dochodu (8,8%) miały one w 1981 r. Wynikało to ze zmniejszonego zakresu prac budowlanych, pogorszenia rentowności tych robót przy jednocześnie silnym wzroście dochodowości produkcji rolniczej. Udział produkcji pozapodstawowej w tworzeniu dochodu ogólnego był nieco mniejszy. Było to skutkiem konieczności płacenia przez spółdzielnie podatku scalonego od tego rodzaju działalności. We wszystkich latach, z wyjątkiem 1976 r., kiedy zakres produkcji pozarolniczej i jej zorganizowanie były jeszcze słabe, oraz 1981 r., gdy uległy pogorszeniu warunki ekonomiczne produkcji pozarolniczej: wskaźniki dochodowości (wszystkie trzy rodzaje) były wyższe w produkcji pozarolniczej niż przeciętnie dla całej produkcji. W całym okresie, z wyjątkiem 1981 r., produkcja pozapodstawowa zamknęła się nadwyżką. W latach 1977-1980 udział tego działu w tworzeniu dochodu czystego wynosił od około 70 do 120%.

Reasumując można stwierdzić, że gospodarstwa spółdzielcze, w istniejących wówczas warunkach ekonomicznych, bez działalności pozapodstawowej w sensie ekonomicznym nie mogłyby funkcjonować.

Ekonomiczna efektywność całej gospodarki poznańskich rolniczych spółdzielni produkcyjnych podlegała znacznym wahaniom (tabela 7). Dochodowość produkcji zawierała się w przedziale od 19,2% w 1980 r. do 48,6% w 1981 r. Wyraźnie mniejsze różnice wystąpiły przy mierzeniu dochodowości spółdzielni w poszczególnych latach ilorazem dochodu ogólnego przez koszty materiałowo-pieniężne produkcji. Zmniejszenie zróżnicowania efektywności było możliwe dzięki corocznie (aż do 1980 r.) rosnącym sumom dotacji. Niezwiązanie zaś kosztów pracy własnej z efektywnością ekonomiczną poszczególnych działów produkcji

Tabela 7

Dochodowość całej produkcji

Wyszczególnienie		1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Dochodowość:								
1)	dochód gospodarstwa (%)	37,6	23,0	28,9	21,5	19,2	48,6	36,2
	koszty materiałowo-pieniężne produkcji							
2)	dochód ogólny (%)	41,8	26,8	33,9	27,2	25,8	45,5	40,1
	koszty materiałowo-pieniężne produkcji							
3)	dochód czysty (%)	13,0	4,8	9,5	4,3	0,9	15,1	9,7
	koszty materiałowo-pieniężne produkcji							

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdawczości RSP.

sprawiło, że dochodowość mierzona przy użyciu dochodu czystego przyjmowała wielkości silnie spolaryzowane. Bezwzględnie najgorszym był 1980 r., kiedy to dochód czysty stanowił zaledwie 0,9% poniesionych kosztów. W najlepszym pod względem ekonomicznym dla rolnictwa 1981 r. wskaźnik ten wynosił 15,1%. Wysokodochodową była jeszcze produkcja w latach: 1976 (13%), 1978 (9,5%) oraz 1982 (9,7%).

Efektywność gospodarowania w RSP w znacznej mierze była kształtowana przez strukturę produkcji i relacje cenowe. Szczególnie ważnym zagadnieniem jest problem rozwiązania efektywności produkcji zwierzęcej (pamiętając o uwagach metodologicznych w zakresie liczenia kosztów), albowiem ona właśnie w głównej mierze pomniejszała dochodowość, a w niektórych latach wręcz umniejszała sumę uzyskiwanych dochodów.

SOURCES OF INCOME OF COOPERATIVE FARMS

Summary

Most cooperative farms carry out diversified activity in the field of production and services of agricultural and non-agricultural character. The aim of the article is to determine income functions of various sectors and to determine their profitability. Research was based on the study of about 100 cooperative farms in Poznań province.

The following sectors have been distinguished: agricultural production, divided into stock and vegetable production, agricultural processing, services and the remaining production. Economic effects have been presented by means of three income categories: farm income, gross income and net income. Costs for respective sectors were calculated on the basis of the accounting system in force in cooperative farms. Profitability of particular sectors was calculated by comparing costs and income.

The analysis shows that the profitability of production in cooperative farms and in their separate sectors was subject to annual variations. Thus, the income function of separate sectors was also subject to annual changes. However, one

may state with certainty that non-agricultural sectors are more significant providers of income in cooperative farms than in other branches of agriculture. Besides, non-agricultural sectors showed usually higher profitability than agricultural production sector. However, vast differences appeared within agricultural production. Vegetable production was always profitable and brought high income, whereas stock production was characterized by low profitability and in some years was even unprofitable. Thus, finding a solution for the problem of low efficiency of stock production is of vital importance for cooperative farms.

The article proves that efficiency of agricultural activity is to a great extent determined by the structure of production.